

MUZIKALIQ ÁSBAPLARDIŇ PAYDA BOLIW TARIXIY BASQISHLARI**Ermanova Dilafruz**

Ózbekstan Mámleketlik kórkem-óner hám mádeniyat institutı Nókis filyali oqıtıwshısı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13905922>

Anotatsiya. *Bul maqalada muzikalıq ásbaplardıń payda bolıw tarixiy basqishlari, jaslardıń muzikalıq qábiliyetlerin rawajlandırıw haqqında sóz etilgen.*

Gilt sózler: *saz-asbap, muzika, muzikalıq tálim, ses.*

HISTORICAL STAGES OF THE EMERGENCE OF MUSICAL INSTRUMENTS

Abstract. *This article describes the historical stages of the emergence of musical instruments and the development of musical abilities of young people.*

Key words: *instrument, music, musical education, sound.*

ИСТОРИЧЕСКИЕ ЭТАПЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ МУЗЫКАЛЬНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ

Аннотация. *В данной статье описаны исторические этапы появления музыкальных инструментов и развития музыкальных способностей молодежи.*

Ключевые слова: *инструмент, музыка, музыкальное образование, звук.*

Bárkámal áwlad tárbiyasında muzikaniń ornı kútá úlken bolıp tabıladı. Muzika basqa kórkem óner túrлерinen ayırıqsha túrde, ol insanniń eń názik sezimlerin, tuyǵıların insandaǵı bay emotsiya rezervlerin iske salıwǵa ılayıq káramatlı qural bolıp tabıladı.

Ǵárezsizlik jıllarında mámleketimizde muzikalıq tálimdi hám de ózbek muzika mádeniyatın rawajlandırıw, muzikalıq tálimniń mazmunı hám didaktik támiynatın jaratıw, joqarı tálim mákemeleri studentleriniń muzikalıq mádeniyatın rawajlandırıw nátiyjeli jolları, forma, metod hám usılları islep shıǵıldı. Sonday bolsada, milliy pedagogika páni aldında joqarı tálim muzika baǵdarı studentlerinde muzikalıq qádiriyat hám muzikalıq mádeniyatın qalıplestiriwdiń óz-ara baylanıslılıǵın analiz etiw tiykarında muzikalıq mádeniyatı rawajlandırıwdiń filosofiyalıq, pedagogikalıq, psixologiyalıq faktorların anıqlaw, muzikalıq mádeniyatı qalıplestiriwdiń pedagogikalıq mexanizmлерin milliy muzikalıq dóretpelerдеги qádiriyatlar menen sáwlelendiriw sıyaqlı aktual wazıypalar turıptı.

Búgingi kúnde hár qanday jámiyetniń rawajlanǵanlıq dárejesi onıń tálim-tárbiya jumsların tuwrı jolǵa qoyılıwı, pán, mádeniyat tarawlarına bolǵan itibarına baylanıslı bolıp atır. Sebebi, tálim-tárbiya jámiyetniń, milletniń keleshegin támiyinleytuǵın jáhán arenarındaǵı orının belgileytuǵın ústin turatuǵın faktor esaplanadı.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń “Shıǵıs namaları” 11-Xalıqaralıq muzıka Festivaliniń ashılıwına arnalǵan saltanatlı dástúrinde sóylegen sózinde ayıp ótkeni sıyaqlı, “Dúnyada qarama-qarsılıqlar kúsheyip baratırǵan búgingi oǵada qáwipli zamanda, milleti, tili hám dini túrlishe bolǵan millionlap adamlardı hesh qanday awdarmashısız dos etetuǵın, olar ortasında sheriklik hám awızbirshilikti jáne de bekkemleytuǵın muzıka kórkem óneriniń ornı hám tásiiri barǵan sayın artıp barmaqta”¹. Sonday-aq, Ózbekstan Respublikasınıń jáne de rawajlandırıw boyınsha Háreketler strategiyasında balalardı muzıka hám de kórkem óner dúnyasına tartıw ushın muzıka hám kórkem óner mektepleriniń materiallıq-texnikalıq bazasını bekkemlewge bólek itibar qaratılǵan.

Ótken dáwir ishinde jámiyet social -materiallıq ómiriniń barlıq baǵdarlarında bolǵanı sıyaqlı úzliksiz tálim sistemasiniń túrli basqıshlarında iskerlik júrgiziwshi oqıw mákemelerinde muzıka tálimi mazmunı túpten jańalanıp, milliy muzıkalıq miyraslar tiykarları haqqındaǵı maǵlıwmatlar menen bayıtıldı. Nátiyjede ósip kiyatırǵan jaslar milliy muzıka tariyxı, onıń rawajlanıw jolı, ayırıqsha baǵdarları hám dástúrleri, sonday-aq milliy muzıka kórkem óneri rawajlanıwına úlken úles qosqan insanlardıń dóretiwshilik iskerligi menen tanısıw múmkinshiligine iye boldı.

Úzliksiz tálim sistemasiniń barlıq basqıshlarında jaslardı ózbek muzıkalıq miyrasları úlgeri menen tanıtırıp olarda milliy qádiriyatlarga sadıqlıq ruwxında tárbiyalawda zárúrli áhmiyetke iye boladı. Jaslar ortasında milliy muzıkalıq miyraslar úlgerin úgit-násiyatlawda muzıka pánleri oqıtıwshıları tiykarǵı sub’ektler bolıp, olardıń kásiplik ilmiy tájriybege iye ekenligi hám de dáp atqarıwshılıq principlerinen xabardar ekenligi kútilgen nátiyjege erisiw imkaniyatın beredi.

Balalardı ózbek xalqınıń bay muzıkalıq miyrasları, atap aytqanda, maqomlar, eski qosıqlar hám de milliy ásbap atqarıwshılıǵı úlgeri menen jaqınnan tanıtırıp arqalı olar tárepinen muzıka

¹ Ózbekiston Respublikası Prezidentining 2015 yil 20 oktabrdagi “Bolalar musiqa va san’at maktablari faoliyatini yanada takomillashtirish boyicha 2016-2020 yillarga mo’ljallangan Davlat dasturi to’g’risida” gi PQ-2435 son , 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida” gi PQ-2909-sonli Qarori, Ózbekiston Respublikası Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “ Ózbekiston Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoyev “Sharq taronalari” 11-Xalaqaro musiqa festivalining ochilishiga bag’ishlanagan tantanali marosimda nutq so’zladi // “Xalq sozi”, 2017 yil. 29 avgust.

2-O’zbekiston Respublikası Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son farmoni. Ózbekiston Respublikasını yanada rivojlantirish boyicha Harakatlar strategiyasi to’g’risida // Ózbekiston Respublikası qonun xujjatlari to’plami.-T,2017.-B.38 yanada rivojlantirish boyicha Harakatlar strategiyasi to’g’risida” gi PF-4947-sonli Farmoni hamda Ózbekiston Respublikası Prezidentining 2017 yil 17 noyabrdagi” Ózbek milliy maqom san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida” gi Qarori hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa meyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu malakaviy bitiruv ishi ma’lum darajada xizmat qiladi.

dóretpeleriniń puqta ózlestiriliwin támiyinlew olarda zárúr kásiplik iskerlik kónlikpe hám ilmiy tájriybelerin payda etiw menen birge joqarı kórkem talǵamdi qalıplestiriwge de xızmet etedi.

Bul process “Kadrlar tayarlaw milliy baǵdarlaması”, “Tálim haqqındaǵı nızam”, “Muzıka mádeniyatı”, oqıw predmetinde Mámleket Tálim standarlarińıń májburiy minimal talapları mánisin da ózinde sáwlelendiredi. Usılar tiykarında da ruwxıy másele sociallıq ómirimizdiń tiykarǵı máselelerinen birine aylanıp baratırǵan házirgi sharayatta, salamat áwladtı tárbiyalawda, olardı milly dástúrlerimiz ruwxında tárbiyalaw óz aktuallıǵı menen sheshimin tabiw zárúr bolǵan birinshi dárejeli wazıypa esaplanadı. Babalarımızdan bizge jetip kelgen hám tiykar bolıp qalǵan awızsha dóretiwshilikti hám xalıq muzıka kórkem óneri ruwxıy baylıǵımızdiń bir bólegin quraydı.

Muzıka kórkem ónerine qızıǵıwshı intalı jaslardıń muzıkalıq qábiliyetlerin rawajlandırıw muzıka kórkem ónerine miyir hám qızıǵıwshılıǵın ósiriw hám sol arqalı olardıń ruwxıy etikalıq tárbiyaların hám kórkem mútajliklerin qandırırıw muzıka tárbiyasınıń tiykarǵı waziypasın quraydı.

Orta Aziya aymaǵında bunnan 4-5 miń jıllar burın da adamlar jasaǵanlıǵı haqqında maǵlıwmatlar kóplegen dereklerde keltirilgen. Alǵashqı adamlardıń turmıs tárizi, olardıń mádeniyatı, atap aytqanda, muzıka mádeniyatı tuwrısında jazba derekler derlik joq. Aymaқта jasaǵan parsı hám massagetlerdiń muzıka mádeniyatı tuwrısındaǵı dáslepki jazba maǵlıwmatlar grek hám Rim tariyxshilariniń kitaplarında keltirilgen bolıp, bular tiykarlanıp zardóshtiyliktiń múqaddes kitabı - Avesto menen baylanıslı.

Babalarımızdiń muzıka mádeniyatına tiyisli eń áyyemgi maǵlıwmatlar jartaslardaǵı súwretlerde, arxeologiyalıq qazılmalar waqtında tabılǵan buyımlarda, qalaberdi, túrli esteliklerde baspalarǵa islengen súwret hám miniatyuralarda óz sáwleleniwin tapqan. Biziń názerimizde muzıka ásbaplarınıń xarakteristikasin sózler járdeminde uzatılıwı bir tárepleme oylawdı sáwlelendiriwdi payda etse, olardıń súwret yamasa háykelshe formasındaǵı súwreti onı tolıqtırırıw múmkin. Sebebi, áyyemgi derekler birinshiden, arab yamasa parsı tilinde jazılǵanlıǵı, ekinshiden bul tillerdiń rawajlanıwı nátiyjesinde ayırım eski sóz hám sóz dizbegilerdi zamanagóy tilge awdarma jasawda ushraytuǵın máseleler maǵlıwmatlardıń tolıq jetkeziliwine tosqınlıq etedi.

Súwret bolsa tiyisli ob'ekttiń óz dáwirinde súwretshiniń tárepinen qanday pikirde sáwlelendiriw etilgenligin tolıq uzatıw múmkinshiligine iye. Sol sebepli de keyingi jıllarda arxeologiyalıq ekspediciyalar nátiyjesinde tabılǵan hám tabılıp atırǵan túrli buyımlar hám súwretler babalarımızdiń muzıka mádeniyatı, atap aytqanda, muzıka ásbapları tuwrısındaǵı pikirde sáwlelendiriwimizdi jáne de bayıtpaқта.

Jańa Ózbekstanda barlıq tarawlar qatarında muzıka kórkem óneri zamanagóy talaplar tiykarında rawajlanıp atır. Bunda muzıka tálimin beriw túpten jańalanǵanlıǵın jáne onıń sapa natıyjeliligi asıp baratırǵanlıǵın atap ótiw kerek. Usınıń sebebinen keyingi jıllarda qosıqshılıq

kórkem óneri hám asbap atqarıwshılıǵı jańa basqıshqa kóterildi. Jańa dáwir dáp ásbap atqarıwshılıǵında individual atqarıw usılları quram taptı, dáp orınlanıwına tiyisli tarawdın wákilleri tárepinen kóplegen oqıw qollanbalar jaratılıp atır. Tek oqıp úyreniw, izertlew, dóretiwshilik qılıw, shınıǵıw hám ustazlardan sabaq alıw menen ǵana dáp atqarıwı sheberligin iyelew múmkin. Búgingi jas dáp atqarıwshısı jaysha atqarıwshı emes, ol intalı hám dóretiwshı shaxs bolıwı kerek bolıp tabıladı.

Mámlekettiń tálim sisteması, yaǵnıy mektep, joqarı bilimlendiriw mákemeleri tek ǵana ilimiy tárepten intellektuallıq rawajlanǵan, fizikaliq salamat, bálki ruwxıy pák, etikaliq jaqtan tárbiyalanǵan pitkeriwshilerdi jetilistirip shıǵarıw dáwir talabı bolıp tabıladı.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining —Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risidagi qonuni. //Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. –Toshkent; —Sharq, 1997,
2. I.A.Karimov. („O'zbekiston buyuk kelajak sari ``9-bet).
3. Mavlonova R. Pedagogika. -T.: 2002.- 80 str.Pirmuxamedova M. Pedagogik mahorat asoslari.- T.: 2001
4. G.Sharipova “Boshlang'ich sinflarda musiqa o'qitish metodikasi” ma'ruza matni Toshkent, TDPU, 2001
5. Схаинская Е. Н. Методика музыкального воспитания. Тексты лекций. Ташкент, ТДПУ, 2008.
6. Turumbetova Z. Y., Xudaybergenova S. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ИГРЫ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 178-182.
7. Turumbetova Z. Y., Srimbetova S. E. PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE IMPACT ON CHILDREN'S BEHAVIOR //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 942-945.